

лідкових зв'язків; вплив зовнішнього середовища; циклічний характер розвитку. Враховуючи ці властивості складних систем, варто дослідити сумісність двох, зовнішніх відносно соціально-економічної системи чинників: глобальний розвиток та сталий розвиток. Порівняльна характеристика глобального та сталого розвитку дала змогу виявити суперечність в самій сутності цих процесів (табл. 2).

Табл. 2. Глобальний та сталий розвиток, їх вплив на соціально-економічну систему

Ознака	Глобальний розвиток	Сталий розвиток
Сутність процесу	Формування єдиного ринкового простору	Створення умов для виживання людства
Діалектика процесу	Суперечність як основа розвитку	Механізми вирішення суперечностей
Мета реалізації	Створення умов для безперешкодного доступу до ринків з метою отримання максимальних прибутків	Оптимізація співвідношень у системі "економіка-екологія" з метою підвищення загальногo рівня якості життя
Об'єктивність та суб'єктивність процесу	Об'єктивно-суб'єктивний процес (забезпечення задоволення потреб "золотого мільярду")	Об'єктивний процес (запобігання глобальній екологічній катастрофі)
Ієрархія	Чітко виділені рівні ієрархії: вищий – розвинені країни; середній – країни, що розвиваються; нижній – нерозвинені країни.	Рівність всіх суб'єктів соціально-економічної системи
Характер розвитку процесу	Еволюційний процес (створення нових структурних одиниць, генезис та встановлення взаємозв'язку між системами різного рівня складності у процесі їх самоорганізації та історичного розвитку)	Циклічний процес (механізм досягнення сталого розвитку, тісно пов'язаний із поточним станом системи, узгодження у часі)
Рівень стійкості (стабільності)	Еволюційний перехід системи від нестійкого до стійкого стану	Тільки стійкі економічні системи
Альтернативність	Безальтернативний	Альтернативний залежно від типу та фази циклу
Інституційне забезпечення та механізм реалізації	Створення глобальної системи управління, підпорядкування національного рівня глобальному	Створення національних інститутів та механізмів реалізації сталого розвитку
Головний принцип розвитку	Перехід до принципово нової парадигми розвитку цивілізації, який базується на формуванні єдиного економічного простору, не поділеного національними кордонами, на якому співвідношення суб'єктів регулюються центрами глобального управління	Перехід до принципово нової парадигми розвитку цивілізації, яка базується на оптимальній збалансованості соціально-економічного розвитку людства і збереження навколишнього середовища на основі раціонального використання природних ресурсів

Отже, усталена думка стосовно тотожності глобального і сталого розвитку [6] вважається некоректною і помилковою. Глобалізація не спростовує спроможність сталого розвитку, але не є його основою, і сталість не є характерною рисою складних соціально-економічних систем.

Дослідження дало змогу зробити висновки стосовно сутності, змістовності, структури процесів глобалізації та сталого розвитку; чинників, які на них впливають; запропонувати системно-синергетичний підхід до дослідження сумісності глобалізації і сталого розвитку, що дало змогу виявити суперечності в їх сутнісних характеристиках. Одержані висновки є основою для подальшого дослідження, а саме – особливостей розвитку нестійких соціально-економічних систем в умовах глобалізації.

Література

1. Яковец Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю.В. Яковец; Междунар. ин-т П. Сорокина, Н. Кондратьева. – Изд. 2-ое, [перераб. и доп.]. – М. : Изд-во "Экономика", 2003. – 411, [1] с. – (Российская социально-экономическая мысль).
2. Прыткин Б.В. Глобальная экономика – ключ к самосохранению. Деятельность эколого-экономических систем / Б.В. Прыткин. – М. : Изд-во ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 335 с.
3. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / Нац. акад. наук України, Ін-т світової економіки і міжнар. відносин, Київ. нац. екон. ун-т; О.Г. Білорус та ін. / кер. авт. кол., наук. ред. О.Г. Білорус. – К. : [Б. в.], 2001. – 734 с.
4. Герст П. Сумніви в глобалізації : пер. з англ. / П. Герст П., Г. Томпсон. – К. : Вид-во К.І.С., 2002. – 306 с.
5. Туниця Т.Ю. Еколого-економічні засади моделі сталого розвитку / Т.Ю. Туниця // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2004. – Вип. 3-4. – С. 740-744.
6. Белорус О.Г. Глобальное устойчивое развитие / О.Г. Белорус, Ю.М. Мацейко; Киев. нац. екон. ун-т. – К. : Изд-во КНЭУ, 2006. – 488 с.

Фомина М.В. Устойчивое экономическое развитие и его особенности в условиях глобализации

Рассмотрена сущность процесса глобализации и устойчивого развития. На основе обоснования системно-синергетического подхода исследованы совместимость и противоречия этих процессов. Сравнительная характеристика глобализации и устойчивого развития доказала наличие противоречий в самой сущности процессов.

Ключевые слова: глобализация, устойчивое развитие, системно-синергетический подход, экономические отношения.

Fomina M.V. The sustainable economical development and it's specific in the terms of globalization

The essence of globalization process and sustainable development. On the basis of grounding the system method, the coincident and contradiction of this process is analyzed. The comparative characteristic of globalization and sustainable development proved that contradiction are processed in the essence of this process.

Keywords: globalization, sustainable development, system-synergetic approach, economic tensions.

УДК 330.003.1+303.732.4

Доц. Л.Р. Лиско, канд. екон. наук –
НЛТУ України, м. Львів

СВІТОГЛЯДНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПЕРЕБУДОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Розглянуто процес становлення та еволюції світоглядної основи економічної науки. Проаналізовано "релігію" конкурентоспроможності сучасної економічної теорії як чинник дегуманізації людства та посилення глобальних екологічних проблем. Обґрунтовано використання християнського суспільного вчення як альтернативи "релігії" конкурентоспроможності та використання системно-синергетичної методології наукового пізнання – інструменту перебудови економічної теорії на засадах сталого розвитку.

Ключові слова : наука і релігія, економічна теорія, "релігія" конкурентоспроможності, християнське суспільне вчення, об'єктивна мета економіки і потреби, сталий розвиток, системно-синергетична методологія наукового пізнання.

Постановка проблеми. Поняття "*сталій розвиток*" відображає загальну стратегію оптимізації діяльності людства та його взаємодії з довкіллям для задоволення життєвих духовних та матеріальних потреб сучасних і майбутніх поколінь, *гармонізації його розвитку у просторі та часі планети Земля*. Ця стратегія, вважають автори опублікованого проекту ухвали Конференції ООН з охорони навколишнього середовища та розвитку "Ріо+20", що відбудеться в червні цього року в Ріо-де-Жанейро під девізом "Майбутнє, якого ми прагнемо", складається із трьох нерозривно пов'язаних складових – економічного, екологічного та соціального розвитку [17]. Вони, проте, не прийняли до уваги четверту і найголовнішу її складову – *духовний розвиток людства*. Як з болем констатував український вчений-еколог І. Синякевич, одночасно з варварським знищенням довкілля і природних ресурсів стрімко деградує мораль суспільства. Саме звідси беруть витоки численні негаразди і складні людські проблеми в різних країнах, які часто спостерігають в Україні. Тому глобальні еколого-економічні проблеми не можна вирішити, не подолавши зубожіння та деградації духовної сфери [11]. Вагомим чинником оздоровлення всієї інформаційно-духовної сфери суспільства, а отже, вироблення стратегії сталого розвитку, на наш погляд, має стати перебудова світоглядної основи та предметної сфери *економічної теорії* на фундаментальних принципах *цілісного гуманізму та екологізму*, що, своєю чергою, неможливе без подолання конфронтації між наукою і релігією.

Закономірності становлення і еволюції світоглядної основи економічної науки. *Суспільне призначення науки*, як відомо, полягає у достовірному узагальненні фактів, виділенні закономірного, передбаченні розвитку певної сфери об'єктивної реальності з метою впливу на неї. Проте, як влучно зауважив ще в XIX ст. видатний український економіст-статистик Д. Журавський, "людський розум не здатний помістити *цілісність світу*. Ми мусимо вивчати його частинами, одночасно на багатьох пунктах, і потім зводити ці окремі знання у *поняття загальніші*". Внаслідок цього утворилось багато відділів знання або наук. У світу, проте, не існує ні фізики, ні хімії, ні ботаніки, ні зоології, ні політичної економії, ні теорії, ні емпірії, ні аналізу, ні синтезу і т.д. Науковці вивчають світ з різних точок зору. Тому так багато поглядів побутує на одні й ті ж предмети, є стільки наукових систем, теорій і шкіл" [5]. У цьому міркуванні українського вченого зафіксовано *проблему*, яка виникла в процесі відокремлення науки від релігії і філософії та подальшої інтенсивної диференціації наукового знання. Вона присутня в сучасній науці саме як її "нездатність помістити *цілісність світу*". Розчленувавши його інформаційно в процесі пізнання, різні галузі наукового знання створили "вавилонське стовпотворіння" своїх особливих мов і методів пізнання. Ще однією суспільною проблемою, яка виникла в умовах бурхливого розвитку наукових знань, стала *світоглядна конфронтація науки з релігією*, яка була особливо актуальною в *класичний період* її розвитку.

Класичною, як відомо, вважається "точна" наука, заснована на експерименті, математичних доказах і перевірці практикою своїх результатів. Вона сформувалась у Західній Європі у XV-XVII ст. Саме з неї розпочались науково-технічний прогрес, побудова індустріальних суспільств та ринкових економічних систем. Основними рисами класичної науки, які забезпечили їй, з одного боку, справжній триумф, з іншого – відхід від панівного в Західній Європі християнського світогляду, на думку Ю. Канигіна [6], були:

- 1) *фізичний атомізм*, що є основою для домінування *механіцизму* в науці та світогляді;
- 2) *техноцентризм* – орієнтація на розвиток технічної бази людської діяльності;
- 3) *феноменологізм та позитивізм* – відкриття (опис) та практична утилізація різних "ефектів" без урахування їхньої системної природи;
- 4) *лапласівський детермінізм*, заперечення стохастичних процесів;
- 5) "сутнісний" підхід до дійсності, що дає змогу, опираючись на експеримент, забезпечувати однозначні і точні результати, що зокрема сприяє розвитку машинної техніки.

Техноцентрична спрямованість класичної науки обумовила її високу ефективність у створенні та розвитку технологічного потенціалу людства. Але в *світоглядному відношенні* вона зробила великий крок назад, відвернувшись від релігії, її абсолютних істин. Людина стала трактуватись як "машина", а Бог, Дух і душа поступились місцем грубій матерії та позитивістській науці. *Позитивізм* (при всій своїй аксіологічній цінності) дедалі більше проявляв свої недоліки, пов'язані з "утилітарним", вульгарно-матеріалістичним підходом до дійсності. Позитивні знання (точні, конкретні, однозначні, математизовані, приведені до "очевидності" шляхом експерименту), як відомо, легко трансформувати в інженерні конструкції. Але вони не забезпечують необхідної глибини проникнення у "світ явищ", розуміння природи феноменів мікро- та макросвіту, а також, і особливо, самої людини (її внутрішнього, "духовного" світу). Матеріалізм, "природничо-науковий атеїзм", ізолятивність класичної науки від релігії посилювало її загальну орієнтацію щодо *головних світоглядних питань*, з яких вона стала на протилежну релігії позицію, яку чітко окреслили Д. Гудінг і Д. Ленокс [3].

Як показала Л. Загвойська, "досягнення науки Нового часу відіграли винятково важливу роль у формуванні не лише наукової картини тогочасного світу. Вони заклали підґрунтя сучасної *антропологічної моделі* західного суспільства – бачення індивідуума як раціонального економічного агента, який максимізує свій дохід, сформували його відношення до природи. Синергія перегляду християнського вчення (протестантська реформація) та наукової революції спричинила дегуманізацію світу і десаκραлізацію природи, що, своєю чергою, привело до занепаду людського духу, заміни цінностей цінами і втрати відчуття обмеженості можливостей і "повноважень". Економічна наука сформувалась в рамках класичної наукової парадигми, а політекономічна модель Адама Сміта стала своєрідною економічною калькою ньютонізму-де-

картової картини світу. Техноморфний світогляд, його постулати про відкритість і безконечність Всесвіту, раціональність індивідуума та атомізм суспільства, механіцизм і редукціонізм, ігнорування аксіологічних чинників у науковому контексті та об'єктивізм, заклали підґрунтя для формування економічного фетишу декількох сторіч – постулату безконечного економічного зростання. Атомістичні уявлення про суспільство дали початок трактуванню економічного агента як раціонального індивідуума, котрий прагне лише одного – максимізувати свій добробут, отриману корисність" [4]. Як зазначив один із найбільших критиків панівної у світі після розпаду світової комуністичної системи неокласичної економічної теорії А. Еціоні [16], світогляд, що лежить в її основі, є утилітаристським (надто матеріалістичним) та егоцентричним. Нею не тільки ігнорується моральний вимір людської поведінки, але й здійснюється активна протидія його включенню в економічну науку.

"Релігія" конкурентоспроможності сучасної економічної теорії як чинник дегуманізації людства та посилення екологічних проблем. Свобода конкуренції, як відомо, є альфою та омегою економічного вчення А. Сміта. Представники опозиційних до класичної економічної теорії економічних шкіл, передусім соціалісти, ще у XIX ст. піддали критиці *це центральне положення його вчення*. Поява кейнсіанства і неолібералізму, створення на їх теоретичній основі різних моделей мішаних економічних систем, дало змогу значною мірою подолати негативні наслідки необмеженої дії ринкових механізмів вільної конкуренції. Проте, як обґрунтував Р. Петрелла [12, с. 161-178], за останні 20 років, внаслідок переходу економічних процесів у глобальний масштаб, народилась *нова ера конкуренції*, яка більше не означає всього лиш способу функціонування ринку певного типу (вільної конкуренції) на противагу олігополістичним та монополістичним ринкам. Конкуренція і *конкурентоспроможність*, яка з неї випливає, піднялись до рангу універсального кредо та панівної ідеології.

Конкурентоспроможність, вважає Р. Петрелла, стала своєрідною релігією сучасного суспільства, яка має, як справжня релігія, своїх "євангелістів", "теологів", "священників" і, зрозуміло, своїх вірних. "Євангелістами" є кілька десятків економістів та експертів світової слави, які у Сполучених Штатах, Європі та Японії кодифікували "природні закони" сучасної економіки, вводячи в них численні елементи, запозичені з філософських та наукових теорій, пов'язаних, законно чи ні, з вченнями Гоббса, Дарвіна, Спенсера, Ніцше.

"Теологів" виникло чимало у 80-ті роки XX ст.: ми завдячуємо їм величезною кількістю праць і статей, організацією сотень конференцій із семінарів з метою пояснити, що конкурентоспроможність стосується не лише підприємств (мікроконкурентоспроможність), але й світу людей та світового суспільного порядку загалом (макроконкурентоспроможність). На їхню думку, *конкурентоспроможність* – це ніби благодать: її або маєш, або не маєш. Її не можна ділити. Ті, хто її має, будуть врятовані. Ті, хто допустить гріха неконкурентоспроможності, приречені на зникнення. Колективна практика культу конкурентоспроможності спирається на "науковий посібник" – WCI (Світовий

індекс конкурентоспроможності)¹. WCI видає вже багато років одна швейцарська приватна установа під назвою *World Economic Forum* (Світовий економічний форум) за допомогою Інституту розвитку менеджменту в Лозанні.

В умовах глобалізації економічного розвитку зміцнилась та збагатилась риторика *"Євангелія конкурентоспроможності"*. Свята Конкурентоспроможність, Свята Приватизація, Свята Дерегуляція, Свята Лібералізація, Свята Продуктивність, Свята Гнучкість, Свята Перевага, Свята Мобільність – це основні посланці спасіння, піднесені до найвищих небесних рангів вільної чи суспільної ринкової економіки. У різних храмах правовір'я вільного ринку вірні повсякчас благають конкурентоспроможність про чудо, молячи нових святих якнайшвидше дати переможним війнам конкурентоспроможності заслужене щастя. Саме в ім'я Трійці ПРИ-ДЕ-ЛІБ (Приватизація, Дерегуляція, Лібералізація) опрацьовують, узаконюють і повсюди нав'язують стратегії боротьби з безробіттям.

Проте, з іронією підсумовує Р. Петрелла, варто зазначити бідність уяви та пропозицій, які характеризують загалом програми зростання зайнятості та її стратегії, зосереджені навколо конкурентоспроможності в умовах економіки, залишеної на вільну гру сил світових ринків. Мимрячи взивання до Святої Конкурентоспроможності та до Трійці ПРИ-ДЕ-ЛІБ, зіщулившись над своїми одноголосими партитурами, найбагатші, наймогутніші, "найрозвиненіші" країни світу більше не вміють розсудливо говорити й спілкуватися з рештою світу. Вони не знають, що сказати своїй молоді, своїм безробітним із великим стажем, безробітним, старшим від 50 років, а також сотням мільйонів людей без праці в Африці, Азії, Латинській Америці. Єдине до чого вони здатні – це твердити бідним, слабким, "нерозвиненим" країнам: "будьте конкурентоспроможними", "пристосовуйтеся до законів ринкової економіки". Відтак вони повертаються до своїх справ, до своїх ринків та до своєї конкурентоспроможності [12].

Ідеологія конкурентоспроможності, як світоглядне ядро економічної теорії, зводиться в умовах глобалізації до кількох простих ідей:

1. Народи беруть участь у безпощадній технологічній, промисловій та економічній війні у світовому масштабі.
2. Їх метою є вижити, "не дати себе знищити".
3. Виживання ж здійснюється через конкурентоспроможність, поза якою нема спасіння ані на короткий час, зростання, нема економічного та соціального добробуту, політичної незалежності.
4. Основною роллю держави та інших суспільних інститутів є створити найсприятливіше середовище для підприємств, щоб вони були (або стали, або залишились) конкурентоспроможними в цій всепланетній битві.

Наслідки ідеології конкурентоспроможності:

1. *Посилення* (під час внесення деяких нових елементів) *пріоритету логіки війни* у стосунках між підприємствами та державами.

¹ WCI включає дані 34 країн. Використовуючи 330 критеріїв, він претендує на визначення ступеня конкурентності та "агресивності" підприємств у світовому масштабі.

2. *Послаблення ролі держави*, яка перестає бути політичним відображенням колективного громадського інтересу, а інтереси спільноти зводяться до інтересів гігантських фірм, які виборюють одна в одній світові ринки.
3. *Зміцнення сили впливу на світову економіку з боку приватних економічних сил*, організованих у світовому масштабі, і послаблення сили політичного керівництва, організованого в національному та локальному масштабах.
4. *Утвердження у світовому масштабі соціал-дарвіністського принципу "Правда – на боці того, хто сильніший у технологічному, промисловому, комерційному плані"*.
5. *Науково-технічний прогрес, стимульований ідеологією конкурентоспроможності і заснований на ньому розвиток світової економіки, вніс кардинальну зміну у взаємозв'язки суспільства і природи. Нові технології, з одного боку, ослабили залежність виробництва від природного фактора, з іншого – посилили цю залежність, поставивши до того ж довкілля на грань глобальної екологічної катастрофи.*

Економісти розробили складні імітаційні моделі, так звані *моделі "судного дня"* [9, с. 487], які вказують на те, що світова економіка використовує ресурси і нагромаджує відходи темпами, які планета не може витримати. Інші імітаційні моделі використовують оптимістичніші припущення щодо зростання економіки і населення, а також темпів технологічного прогресу. Проте, хоча час і важливість змін у цих моделях не збігаються, основний висновок є однаковим: зростання чисельності населення і економічне зростання спрямовують світову економіку та систему життєзабезпечення людства до краху.

Для тих, хто складає моделі "судного дня", економічний крах і крах навколишнього середовища є очевидними. Тому, вважають вони, нації повинні ухвалити важливі рішення, щоб досягнути *сталого суспільства* – такого, яке змогло б надалі існувати протягом багатьох поколінь, достатньо далекоглядного, гнучкого і мудрого, щоб не руйнувати своїх фізичних та соціальних систем. Для цього необхідні:

- сповільнення, а потім припинення зростання населення та обсягів промислового виробництва;
- мінімізація використання непоновлюваних ресурсів (випадки види палива та мінералів);
- обмеження темпів використання відновлюваних ресурсів;
- обмеження викидів, що забруднюють довкілля.

Критики моделей "судного дня" заперечують припущення цих моделей про абсолютні межі для збільшення пропозиції природних ресурсів. Вони підкреслюють, що науково-технічний прогрес розширює пропозицію наявних ресурсів і створює нові ресурси. Нові технології сприяють також зменшенню відходів, що забруднюють довкілля. Критики також доводять, що ці моделі недооцінюють роль механізму цін у попередженні та нейтралізації передбачуваного економічного краху. Незалежно від того, чи поділяємо ми песимістичний підхід, що випливає з моделей "судного дня", чи погоджуємось з критиками цих моделей, мусимо зробити загальний висновок – людство підійшло до критичної межі у своєму розвитку.

Вивчення всієї системи глобальних проблем людства, зазначають Ю. Туниця, Е. Семенюк, Т. Туниця, "дозволило зрозуміти, наскільки глибоко ресурсно-екологічні проблеми (які безпосередньо цікавлять економічну теорію) пов'язані з соціально-політичними, економічними, демографічними, соціокультурними реаліями сьогодення. Одне з важливих питань цього комплексу – *роль потреб у соціальному механізмі*. Адже до неприємностей екологічного характеру найчастіше призводить надмірне виробництво, метою розширення якого є саме задоволення невиправдано великих потреб. Їх обсяг необхідно обмежити рівнем *розумних* потреб, і ця вимога відразу ж логічно перекидає місток до вчення В. Вернадського про *ноосферу* – сферу розуму" [13].

На характерні проблеми і загрози, які виникають всередині найрозвиненіших постіндустріальних цивілізацій Заходу, які як і суспільства "розвиненого соціалізму" не уникнули помилок антропологічного характеру, звернув увагу світовий моральний авторитет ХХ ст. Іван Павло II. Надмірно розвиваючи свої матеріальні потреби, люди в цих суспільствах, вважав він, "...безмірно і хаотично споживають земні ресурси і своє власне життя. Замість того, щоб співпрацювати з Богом, вони у процесі творення часто прагнуть підмінити собою Бога, чим приводять до щораз більшого руйнування *середовища* свого існування, одночасно руйнуючи "*людську екологію*", першою та основною одиницею якої є *сім'я*, де людина отримує початкове розуміння істини і добра, пізнає, що означає бути саме людиною" [14].

Християнське суспільне вчення, основний зміст якого викладено в "Компендіумі соціальної доктрини церкви" [7], критикує не так сучасні економічні системи, як їх культурно-етичну основу. Як підтвердив і наш аналіз суспільства та його історичного розвитку [8], *економіка* – тільки один вимір багатогранної людської діяльності. Якщо вона абсолютизується, якщо виробництво і споживання матеріальних благ ставиться у центр суспільного буття та якщо вони стають єдиною цінністю суспільства, що не підлягає жодній іншій, то причини цього необхідно шукати не у самій економічній системі, а в тому, що *суспільне життя загалом небезпечно ослабло та звузило свою сферу, надаючи матеріальним аспектам вирішального значення перед духовними*.

Сучасна наука і релігія: зближення світоглядних доктрин як альтернатива "релігії конкурентоспроможності" сучасної економічної теорії. Наукова картина світу, створена класичною наукою, у ХХ ст. розпалась. Початок нового етапу в розвитку науки, як показав Ю. Канигін [6], був пов'язаний з проникненням людського розуму всередину атома та живої клітини (гена), а також з освоєнням феномена *інформації*. На цьому етапі вона придбала такі нові риси:

- 1) поступовий відхід від позитивізму, лапласівського детермінізму, грубого матеріалізму;
- 2) започаткування "символьного" трактування світу, інформаційного підходу до дійсності, "комп'ютерної метафори" в поясненні феноменів життя та розуму.

Трактування знань як символів, яке почалось із теоретичної фізики та поширилось на інші сфери природознавства, а також (певною мірою) на сус-

пільні науки, означало перехід до розгляду реальності як знакової системи (системи кодів, що підлягають розшифруванню). Символьний підхід значно розширює простір гуманітарних і суспільних наук, оскільки дає змогу ввести в науковий обіг принципово нові категорії, "недоступні" для традиційного (позитивістського) суспільствознавства: категорії *соціального (колективного) інтелекту і менталітету та соціальної спадковості*, які мають знакове (символьне) вираження.

Символьний підхід не нівелює значення традиційного сутнісного аналізу з його понятійним апаратом та об'єктивними законами. Йдеться про *доповнення* останнього, вироблення засобів і методів більш багатомірного охоплення дійсності, дослідження об'єктів (структур) на різних рівнях – "грубоматеріальному" (речовинно-енергетичному) і "тонкоматеріальному" (інформаційному). При цьому потрібно врахувати, що термін *"тонкі структури"* в природничих і технічних науках набув статусу фундаментального поняття. Введення цього поняття у філософію, соціологію та економічну науку дає змогу радикально просунути у розумінні механізмів розвитку цивілізації, шляхів інформатизації суспільства. Це насамперед стосується теоретичної соціології та економічної теорії, які повинні обґрунтувати перехід від більш загального, "грубого" до більш конкретного, "витонченого" розуміння соціальної динаміки та її механізмів.

Органічною складовою частиною сучасної науки стає *системно-синергетична філософія та методологія наукового пізнання світу*. Щоб зрозуміти її історичні корені й особливості, потрібно взяти до уваги, що в основі сучасної філософії наукового пізнання світу, в якому живе людина, лежить ідея його *системної організації*. Цю ідею у формі діалектики як вчення про зв'язок і розвиток Універсуму було сформульовано ще в античній філософії, з якої перейшла у західноєвропейську філософію та науку. Німецькою класичною філософією на основі діалектики були вироблені головні принципи систематизації знань.

Філософськими категоріями, за допомогою яких тривалий осмислювалась будова світу, були парні поняття *"частина – ціле"*. Під частинами розуміли такі об'єкти, які у своїй сукупності утворюють складніші об'єкти. Ціле розглядалось як результат поєднання частин того чи іншого об'єкта, вважалося їх простою сумою. Але поступово склалось інше переконання: *ціле* – результат взаємодії *частин*, наявності зв'язків між ними. На основі цього нового підходу було сформульовано *принцип цілісності*, що відкрило шлях до введення, формулювання та широкого застосування в науці *універсальних загальнонаукових понять*, серед яких такі ключові, як: "система", "елемент", "зв'язок", "структура", "функції", "організація", "інформація", "управління". Центральним серед цих понять є поняття *"система"*.

У традиційну картину світу, яка тривалий час розглядалась філософією та наукою в аспекті речовини, енергії та свідомості й досліджувалась у статичному стані, було введено ще один елемент пізнання дійсності – *інформацію* з чітким акцентом на рух, розвиток, динаміку явищ і процесів.

Глибокий аналіз феномену *інформації* здійснив український вчений Л.Г. Мельник. Він пояснив, зокрема, складність її сприйняття на основі па-

нівного в науці матеріалістичного пізнання світу. "Можна говорити, – зазначає він, – що при спробах осмислити інформацію з таких позицій виникає відчуття її загадковості, таємничості. Як може щось "безтілесне, невидиме, нечутне, невідчутне" управляти ходом всіх процесів у Всесвіті і на Землі? Адже все в світі – від найдрібніших клітинок до космічних об'єктів – рухається і розвивається згідно з чіткими інформаційними програмами. Їх суть стає доступною людині через відкриття законів природи. Можна твердити, що нематеріальна інформація управляє матеріальним світом. Можливо, саме символічний образ інформації відображений у Біблії: "На початку було Слово". Адже в грецькій мові, з якої на більшість європейських мов була перекладена Біблія, "логос", крім поняття "слово", має також інші значення, зокрема "сенса" чи "задум". Тому зазначену фразу з Євангелія можна формально прочитати трохи інакше: "На початку був Смысл, і Смысл був з Богом, і Смысл був Бог". У цьому випадку під Смыслом можна розуміти інформаційну основу, можна – задум, а можна... і те, і інше. Саме цю інформаційну основу/задум у формі "одкровення Сутності Божої" намагаються осягнути люди, відкриваючи для себе закони світобудови" [10, с. 165-166].

Запропонована нами модель будови Всесвіту (рис.) ґрунтується саме на такому трактуванні суті інформації. Вона істотно уточнює наведене в науковій та філософській літературі розуміння Універсуму, виходячи з передумови існування його *"безтілесної, невидимої, нечутної, невідчутної"* інформаційно-духовної субстанції.

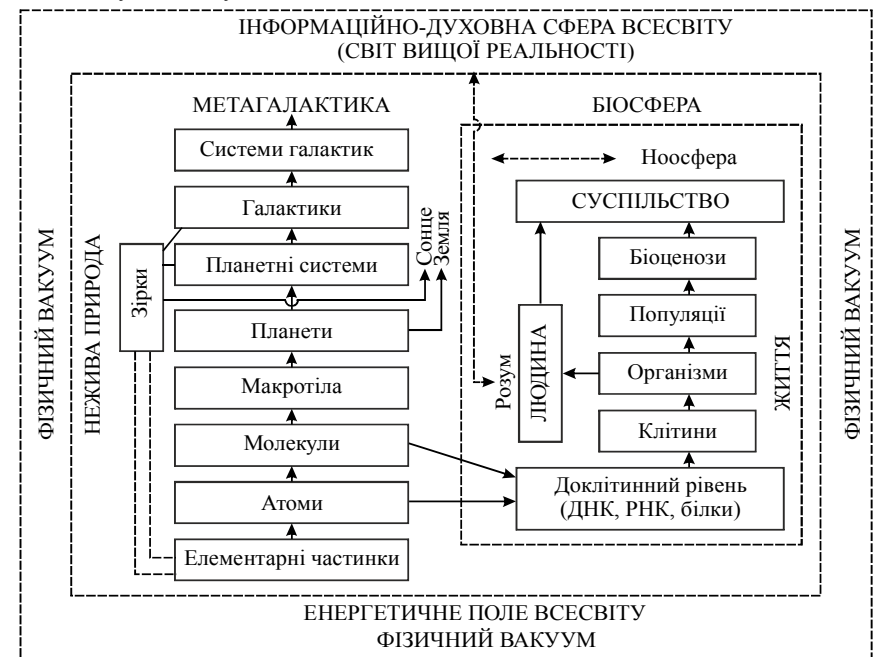

Рис. Модель будови Всесвіту згідно з даними і гіпотезами сучасної науки у поєднанні з релігійним світоглядом

Модель побудована на основі доповнення та інтерпретації зі світоглядних позицій автора схеми ієрархічної організації матерії [1, с. 57]

Як переконливо довели Д. Гудінг і Д. Леннокс [3], наука нагромадила достатньо доказів існування цієї головної субстанції Всесвіту, яку більшість представників науки, зокрема економічної, ще намагаються не помічати. Проте останнім часом світоглядна ситуація в науковому співтоваристві починає інтенсивно мінятися, зокрема на посткомуністичному просторі. Про це, зокрема, свідчить така заява президента Російської академії наук Ю. Осипова, яку він зробив на конференції "Наука на порозі XXI ст. – нові Парадигми": "Науковий світогляд, що претендував на універсальну парадигму, яка замінила б релігію, звичайно не склався. Створення будь-якої стрункої наукової системи неминує приводить до думки про існування Бога. Тому в усьому світі почалось зближення науки і релігії" [6, с. 20].

Введення в модель будови Всесвіту *світу вищої реальності* дає змогу показати унікальне місце людини як універсального елемента Всесвіту, зафіксувати необхідність її аналізу не лише в біологічному та суспільному вимірах, що традиційно здійснює наука, хоча і без належного взаємозв'язку, а передусім в *інформаційно-духовному вимірі*, який включає її зв'язок з Богом. А це, своєю чергою, відкриває нову сторінку в розвитку гуманітарних наук, зокрема економічних. Загалом, нові риси *науки* обумовили її поступовий поворот до біблійного вчення про Творця, про світ, про людину як носія духу та розуму. Цей поворот передбачив, зокрема, А. Ейнштейн, зауваживши: "Коли наука прикладе своє головне зусилля та зійде на свою головну вершину, вона знайде там релігію" [6, с. 72]. Він відбувається одночасно з формуванням системно-синергетичної методології наукового пізнання – *універсальної мови сучасної науки*.

Системно-синергетична методологія наукового пізнання – інструмент перебудови економічної теорії на засадах сталого розвитку. Універсально-синергетичний підхід до визначення ключових понять економічної науки, який ми реалізували в [8] з використанням системних моделей Всесвіту, людини, суспільства, економіки є методологічною основою інтеграції концепцій перебудови предметної сфери економічної науки в суспільстві сталого розвитку.

Він обґрунтовує зміни в предметному просторі економічної теорії як важливого інформаційно-духовного чинника побудови такого суспільства. При цьому виходимо з передумови, що *економічна наука*, використовуючи для дослідження свого складного об'єкта – *економіки* – досягнення гуманітарних, природничих, технічних наук та математики, є, насамперед, гуманітарною, суспільною наукою, оскільки *економіка* – *одна з функціональних підсистем суспільства*, а її закони це – закони *діяльності* людей та створених ними інститутів, є проявом їх свідомості та взаємодії. Тому шлях до визначення предметної сфери цієї популярної тепер науки лежить через аналіз суспільства, з'ясування суті основних понять, які характеризують його компоненти, будову, механізми функціонування і розвитку. Серед них центральним є поняття "людина".

Послідовно здійснений системний підхід до аналізу людини і суспільства та їх функціонування [8] дає змогу визначити *економіку* як сферу людської діяльності, у процесі якої *люди* з наявних *ресурсів* створюють матеріальні блага, і тоді з їх допомогою задовольняють свої різноманітні *потреби*. При цьому наукове системне розуміння економіки як сфери життя людини і суспільства збігається з визначеною у *християнському суспільному вченні* її *об'єктивною метою*, яка полягає передусім у стабільному й неухильному творенні тих матеріальних передумов, які уможливлювали б індивідам і суспільним групам гідний людини розвиток [7].

Два фундаментальних факти становлять основу проблем, якими займається економічна наука: матеріальні потреби людей та створених ними суспільних інститутів безмежні; економічні ресурси для створення продуктів, що задовольняють ці потреби, у кожний відповідний момент обмежені або рідкісні. Тому одним із важливих завдань економічної науки є винайдення способів такого використання обмежених економічних ресурсів, при якому досягається найкраще задоволення наявних суспільних потреб. Отже, *економічна наука* – це значною мірою наука про способи досягнення ефективного використання економічних ресурсів. Серед цих способів на одне з цільних місць висувається *проблема обмеження самих матеріальних потреб людей*, їх оптимізація на основі подолання руйнуючих людину нерозумних потреб, гармонійного поєднання в мотиваційному механізмі матеріальних і духовних потреб.

У суспільстві сталого розвитку економічна теорія має будувати свій предмет, спираючись на *фундаментальний принцип гуманізму*. Долаючи найбільший недолік економічної науки з моменту її відокремлення як самостійної галузі знань – пристрасть до матеріальних продуктів та грошей, вона має описувати механізм економічної діяльності людини і суспільства, передусім, як інформаційно-духовний процес, який в матеріальних продуктах і грошах об'єктивують *економічні суб'єкти* – головна рушійна сила економічних процесів. Методологію цього опису наведено у [8].

Зі зміною ведучого принципу побудови економічної теорії пов'язані відповідні зміни у її предметному просторі. Формально його межі, як і раніше, окреслені проблематикою багатства. Проте суть змінюється, оскільки пріоритети зміщуються від багатства матеріального до багатства позитивних людських сил. Дедалі частіше економічна теорія матиме справу з *проблемою проблем* – діяльністю, яка творить найцінніший ресурс національної економіки, її *людський капітал*.

Для більшості з нас слово "*kapital*" викликає асоціацію з банківським рахунком чи акціями якогось підприємства або будівлями, обладнанням чи знаряддями праці. У цих випадках маємо справу з *фінансовим* (гроші, цінні папери) чи *фізичним* (створені людьми засоби виробництва) капіталом. *Нове поняття "людський капітал"*, яке ввійшло в світову економічну науку чверть століття тому завдяки лауреату Нобелівської премії Г. Бекеру [15], але більшості людей до цього часу невідоме, дає змогу включити в економічний аналіз комплекс проблем, пов'язаних із процесом формування знань, умінь та трудових навиків як найбільшого капіталу сучасного суспільства. Головною відмінністю людського капіталу, порівняно з фізичним чи фінансовим, є неможливість відділити його від людини, її знань, навиків, здоров'я та цінностей.

Зміни у предметному просторі економічної науки викликають також необхідність врахування *екологічного імперативу* в рамках формування синтетичної моделі сталого розвитку людства.

Як зазначили Ю. Туниця, Е. Семенюк, Т. Туниця, пошуки виходу з кризової ситуації, яка склалася внаслідок загострення глобальних проблем, привели до формування *екологічного імперативу сучасності*. В науці нашої доби (і ширше – в усій соціальній практиці) він став аналогом історично відомого категоричного імперативу І. Канта – як вічного морального закону, наказу, що завжди звучить у людській душі, вимагаючи від людини діяти певним чином, робити одне та не робити іншого. Зміст екологічного імперативу можна передати приблизно так: якщо людство хоче вижити, то йому необхідно докорінно та негайно змінити свій спосіб життя, характер взаємодії з природним довкіллям, кардинально обмеживши свої потреби та оптимізувавши кількість народонаселення. *Екологічний імператив сучасності* – це об'єктивний за своїм характером наказ людству, від виконання якого залежить як виживання світової спільноти, так і подальша доля людської цивілізації, всього виду homo sapiens. Цей історичний, справді доленосний, наказ людству дає саме життя, а вже альтернативою тут може бути лише загибель (свого роду самогубство світової спільноти як наслідок систематичного та "успішного" рубання гілки, на якій ми всі сидимо) [13].

Висновки. В умовах, коли взаємозв'язки економіки з іншими сферами людської діяльності та природним середовищем так ускладнились, а її залежність від їх змін так зросла, що вона вже не може бути адекватно пізнаною сама по собі, із залученням тільки економічного інструментарію, економічне теоретичне знання хоча і стає дедалі розвиненішим, гетерогенним та міждисциплінарним, не здатне адекватно описати прогресуючу універсумізацію економічної діяльності людини і суспільства. *Завдяки системно-синергетичній методології* воно впливає у ширшу систему засобів інформаційного відображення світу, об'єднуючи раціональну свідомість з підсвідомістю та надсвідомістю, науку – з релігією, філософією та мистецтвом.

Література

1. Введение в философию / под ред. И.Т. Фролов. – М. : Политиздат. – 1989. – Ч. 2. – 639 с.
2. Гюфнер Й.К. Християнське суспільне вчення / Й.К. Гюфнер. – Львів : Вид-во "Свічадо", 2002. – 304 с.
3. Гудінг Д. Світогляд / Д. Гудінг, Д. Леннокс. – К. : Вид-во УБТ, 2003. – 416 с.
4. Загойська Л.Д. Філософсько-економічний дискурс проблеми "людина-природа" // Сталій розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика / за наук. ред. д-р екон. наук, проф. Є.В. Хлобистова. – Сімферополь : ИТ "АРИАЛ", 2011. – Т. 1. – С. 12-412.
5. Злупко С.М. Основи історії економічної теорії : навч. посібн. / С.М. Злупко. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 628 с.
6. Канигін Ю. Біблія та сучасна наука / Ю. Канигін, В. Кушерець. – К. : Вид-во "Знання України", 2006. – 226 с.
7. Компендіум соціальної доктрини Церкви. – К. : Вид-во "Кайрос", 2008. – 549 с.
8. Лиско Л.Р. Предметна сфера економічної теорії в суспільстві сталого розвитку: універсально-синергетичне обґрунтування / Л.Р. Лиско. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2009. – 488 с.
9. Макконнелл К.Р. Макроекономіка / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю. – Львів, 1997. – 671 с.
10. Мельник Л.Г. Фундаментальные основы развития / Л.Г. Мельник. – Сумы : Вид-во "Университетская книга", 2003. – 288 с.
11. Синякевич І.М. Екологічна політика: стратегія подолання глобальних екологічних загроз / І.М. Синякевич. – Львів : Вид-во ЗУКЦ, 2011. – 332 с.

12. Соціальна доктрина Церкви : зб. статей. – Львів : Вид-во "Свічадо", 1998. – 300 с.
13. Туниця Ю.Ю. Екологізація економіки: теоретико-методологічний аспект / Ю.Ю. Туниця, Е.П. Семенюк, Т.Ю. Туниця // Економічна теорія. – 2011. – № 6. – С. 5-15.
14. Церква і соціальні проблеми // Матеріали міжнародної конференції. – Львів, 1993. – 553 с.
15. Becker G.S. Human Capital. A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education / G.S. Becker. – Chicago : The University of Chicago Press, 1993. – 390 p.
16. Etzioni A. The Moral Dimension. Toward a New Economics / A. Etzioni. – New York : The Free Press, 1988.
17. The Future we want. [Electronic resource]. – Mode of access <http://www.unep.org/ Documents.Multilingual/Default.asp>

Лыско Л.Р. Мировоззренческие и методологические факторы перестройки экономической теории на принципах устойчивого развития

Рассмотрен процесс становления и эволюции мировоззренческой основы экономической науки. Проанализирована "религия" конкурентоспособности современной экономической теории как фактор дегуманизации человечества и обострения глобальных экологических проблем. Обосновано использование христианского социального учения как альтернативы "религии" конкурентоспособности, применения системно-синергетической методологии научного познания – инструмента перестройки экономической теории на принципах устойчивого развития.

Ключевые слова: наука и религия, экономическая теория, "религия" конкурентоспособности, христианское социальное учение, объективная цель экономики и потребности, устойчивое развитие, системно-синергетическая методология научного познания.

Lysko L.R. The outlook's and methodological factors of economic theory's reformation on the principles of the sustainable development

In the article is considered process of forming and evolution of the outlook's fundamentals of the economical science. The author analyses "religion of competition ability" of the modern economic theory as factor of dehumanization of mankind and sharpening of global ecological problems, grounds necessity of the brining together of the outlook's doctrines of modern science and religion, the using of system-synergetic methodology as instrument of economic theory's reformation on the principles of the sustainable development.

Keywords: science and religion, economic theory, "religion of competition ability", Christian social doctrine, objective goal of economy and needs, sustainable development, system-synergetic methodology.

УДК 504.75

Доц. М.П. Скалецький, канд. філос. наук –
НУ "Львівська політехніка"

ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Розглянуто вплив інформатизації суспільного життя на стан довкілля, зокрема екологію людини. Поставлено мету привернути увагу до проявів негативного впливу інформатизації на екологію взагалі та екологію людини зокрема. Зроблено висновок, що, незважаючи на негативні моменти при переході до інформаційних технологій, енергетичні затрати значно зменшуються, оскільки інформаційна діяльність – це діяльність зі створення порядку. Тому завдяки інформатизації реально може розпочатися зворотній процес подолання кризи, зокрема й екологічної.

Ключові слова: екологія, екологічна та енергетична криза, інформаційне суспільство, інформаційний вибух, комп'ютеризація, віртуальна реальність.